

İslâm öncesi hukuk sistemlerinde çok geniş bir yer tutan kölelik müessesesinde âbık ile ilgili hükümler de görülmektedir. Meselâ eski Bâbil hukukunda sahibinden kaçan kölelerle ilgili bazı hükümler vardır. Kölelik müessesesini önceki hukuk sistemleriyle kıyaslanamayacak kadar insanileştirmiş olan İslâm hukuku, efendi ile kölesi arasındaki münasebetleri düzenleyen birçok hükümler getirmiştir. Fıkıh kitaplarında kölelerle ilgili değişik bölümler yanında kaçak kölelerle ilgili hükümler, genellikle "Kitâbü'l-İbâk" başlığı altında müstakil bir bölümde ele alınmıştır.

Kaçak bir köleyi yakalayan kimse onu götürüp sahibine veya kadıya teslim etmekte, yahut sahibi gelip alıncaya kadar kendi yanında alıkoymakta serbesttir. Bazı fakihler, kaçak köleyi saklamının güç olduğunu düşünerek onun mutlaka kadıya teslim edilmesini gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Kadı, kaçak olduğu ispat edilen köleyi ta'zir* ile cezalandırarak hapseder. Bir kimsenin kaçak kölenin kendisine ait olduğunu ispat etmesi veya bizzat kölenin bunu itiraf etmesi halinde köle ona teslim edilir. Bu arada kölenin nafakası için yapılmış masraflar sahibinden alınır. Kaçak köleyi yakalayan kimse, hizmetine karşılık cu'l denen bir ücrete hak kazanır ki bu ücreti almadıkça isterse köleyi sahibine teslim etmeyebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Serahsî, *el-Mebsûf*, Kahire 1324-31, XI, 19, 29; Merginânî, *el-Hidâye*, İstanbul 1920, II, 179; Kâsânî, *Bedâ'î'u's-Şanâ'î*, Kahire 1327-28/1910, VI, 203-205; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, Kahire 1951, III, 35; Mahmud Esad, *Târîh-i İlm-i Hukuk*, İstanbul 1331, s. 87; Ö. Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye Kamusu*, İstanbul 1985, IV, 57-62; R. Brunschwig, "Abd", *El'* (İng.), I, 26.

ABDÜLKADİR ŞENER

ÂBİD

(العابد)

Âhiret saadetinin ibadetle kazanılacağına inanarak kendisini ibadete veren samimi dindar.

Kur'an-ı Kerim'de bir defa tekil (âbid), on bir defa da çoğul (âbidün, âbidîn, âbidât) şeklinde geçen âbid kelimesi sözlükte "hizmet eden, itaat eden" anlamına gelmekte, Kur'an'da ise sadece "ibadet eden, tapınan" (bk. et-Tevbe 9/112; et-Tahrîm 66/5; Kâfirûn 109/2-

4) mânasını ifade etmektedir. Hz. Peygamber zamanında Abdullah b. Ömer gibi gereğinden fazla ibadete düşkün olan sahâbiler mevcut olmakla birlikte bunlara özellikle âbid dendiğine dair herhangi bir rivayete rastlanmamıştır. Halife Osman devrinde ortaya çıkan siyasi karışıklıklardan sonra bazı müslümanların dünyadan el etek çekerek kendilerini ibadete verdikleri görülmektedir. Birinci asrın sonunda ve ikinci asrda sayıları artan âbid ve dindarlara nâsik, kurrâ, zâhid gibi adlar verilmekteydi. Halk, gerçek anlamda İslâm'ı bunların yaşadığına inanıyor ve bu gibi kimselere saygı ve sevgi gösteriyordu. Bu devirde yalnız Ehl-i sünnet içinde değil, Hâriciler, Mu'tezile ve Şâa arasında da tanınmış âbidler vardı. Hatta geceleri namaz kılıp gündüzleri oruç tutan ve sürekli Kur'an okuyarak âhirete hazırlanan Hâriciler'in alınları, dirsekleri ve dizlerinin nasırlaştığı rivayet edilmektedir. Vâsıl b. Atâ ve Amr b. Ubeyd gibi Mu'tezile ileri gelenleri de âbidlerdendi.

Kuşeyrî'nin *er-Risâle*'sinde belirttiğine göre, her mezhep mensubu kendilerinde daha çok âbid ve zâhid bulunduğunu iddia etmeye başlamış, bunun üzerine Ehl-i sünnet kendi âbidlerine mutasavvif veya sûfî adını vererek bunları öbürlerinden ayırmaya çalışmıştır; aynı zamanda âbid sıfatını da kullanmayı sürdürmüştür. Her iyi müslüman gibi herhangi bir sûfî de aynı zamanda âbidir. Ancak tasavvuf bir hayat tarzı haline gelince, keşf* ve irfan* sahiplerine sûfî ve ârif, sadece sevap kazanmak maksadıyla çokça ibadet edenlere de âbid denilmeye başlanmış, ârife nisbetle âbidin daha aşağı bir mertebede olduğu iddia edilerek ona daha az değer verilmiş, hatta zaman zaman âbid küçümsemmiştir. Nitekim ârifi âbiden üstün gören Bâyezîd-i Bistâmî, Allah'ın, saf mârifet* i taşımaya müsait olmayan kalpleri ibadetle meşgul ettiğini ileri sürmüştür (bk. Sülemî, s. 71). Cüneyd-i Bağdâdî ve Mansûr b. Ammâr gibi sûfiler ise âbidlerin tevfik* ehli olduklarını ifade etmişlerdir. Ancak bu dönemde sevap kazanmak için kendilerini ibadet ve taata veren âbidler, ücret karşılığında çalışan işçilere benzetilmiştir. Zâhidleri ve sıradan sûfilerle birlikte âbidleri de "hakikat ehli" dediği âriflerden ayıran İbnü'l-Arabî, yalnız ârifleri kalp, müşâhede ve mükâşefe

ehli sayar (bk. *Fütûhât*, IV, 162). Câmî de *Nefehâtü'l-üns'te* âbidin zâhid, fakir (derviş) ve sûfiden farklı olduğunu söyler. Ona göre sûfiler ve Melâmetiler hakka; fakirler, zâhidler ve âbidler âhirete taliptir. Zengin olan ve dünya işleriyle ilgisini sürdüren kişinin de âbid olması mümkün olduğundan, âbid fakir ve zâhiden farklıdır. Şu halde sevap kazanmak için farzları ve nâfile ibadetleri aralıksız yerine getirenler, zengin olsalar ve dünyaya meyletseler de âbidlerdir. Câmî, ibadet edenleri âbid, müteabbid ve riyakâr âbid olmak üzere üçe ayırır. Birinciler gerçek âbidir; ikinciler samimi olarak âbidlere özenmektedirler; üçüncülerse gösteriş için ibadet eden kimselerdir.

Riyayı, âbidin âhiret kurtuluşu için en büyük tehlike olarak gören Gazzâlî, *Minhâcül-âbidîn* adlı eserinde ibadeti, belli şekli merasimlerin ötesinde, insanın inanç, amel, duygu ve ahlâk dünyasını disiplin altına almayı hedef edinen sürekli bir cehd olarak göstermiştir. Gazzâlî âbidlerin büyük saadete, yüksek devlete ulaşabilmeleri, mesut ve imrenilen birer kul olabilmeleri için takip etmeleri gereken yolun (minhâc) ana safhalarını (akabât) şöyle sıralar: ilim; tövbe; dünyadan uzaklaşma, insanlardan ayrı durma, şeytana karşı savaş ve nefse hâkimiyet; geçim derdi, tehlike ve musibetler karşısında tevekkül, sabır ve rıza; havf ve recâ; riya ve ucb* dan arınma; hamd ve şükür.

İbnü'l-Cevzî, ilimden mahrum olmaları sebebiyle şeytanın tesirine tamamıyla açık olan cahil âbid ve zâhidleri şiddetle tenkit etmiştir (bk. *Telbisü İblis*, s. 134 vd., 150 vd.). Bununla birlikte, Kur'an riyasız ibadeti kesin ifadelerle emrettiğinden, hemen bütün müslümanlar âbidleri dine tam bağlı olan kişiler saymışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kuteybe, *Uyânü'l-ahbâr*, Kahire 1343-49/1925-30, II, 261; Sülemî, *Tabakâtü's-süfiyye* (nşr. Nüreddin Şerîbe), Kahire 1389/1969, s. 71; İbn Miskeveyh, *Tehzîbü'l-ahlâk*, Kahire 1327, s. 79-82, 171; Kuşeyrî, *er-Risâle*, Kahire 1966, s. 49; Gazzâlî, *Minhâcül-âbidîn*, Kahire 1337; İbnü'l-Cevzî, *Telbisü İblis* (nşr. Muhammed Münîr ed-Dımaşkı), Kahire 1368, s. 134 vd., 150 vd.; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* (nşr. Osman Yahyâ—İbrâhim Medkûr), Kahire 1392-1402/1972-83, IV, 162; Câmî, *Nefehâtü'l-üns* (nşr. Mehdî-yi Tevhîdî Pür), Tahran 1337 hş., s. 13-16; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 926.

SÜLEYMAN ULUDAĞ